

O IDEJI (HRVATSKE) NACIONALNE FILOZOFIJE U ALBERTA BAZALE*

FRANJO ZENKO

(Zagreb)

UDK 19Bazala
Izvorni znanstveni članak
primljen: 4.6.1988.

Uvod

Tematiziranje ideje (hrvatske) nacionalne filozofije u Bazale (s)rođeno je s njegovom energičkom inicijativom: filozofiju učiniti kulturnim programom narodne biti. Inspiracijski izvor za to mu je trostruk: novovjeki evropski proces duhovnopovijesne individuacije u narodnosne, nacionalne individualnosti, hrvatski narodnoprerodni duh, i, najneposrednije, njegov učitelj filozofije – Franjo Marković. Narav spomenute inicijative nalagala mu je dvostruki zadatak: uvesti hrvatsku filozofiju u srž suvremene evropske problematike¹ i stvarati moderni hrvatskoknjiževni filozofijski jezik i njegove narodnosne podloge što ju je tumačio izrazom osebujne narodne duševnosti. U tom pogledu je značenje Bazale možda najtočnije sažeo njegov učenik Kruno Krstić kad je rekao: »(...) Bazala je posebno svratio pažnju na izvornu semantičku vrijednost i osebujan filozofijski doseg hrvatskoga jezičnog izraza i tako pokazao stvaran put davnom nastojanju, da se opća filozofijska problematika omjeri o samosvojno nastrojenje hrvatske narodne duše.«^{1a}

1) Nacrt tematsko-problematske strukture

Ideja nacionalne filozofije, kako je Bazala razvija u svom radu pod naslovom *O ideji nacionalne filozofije (1938)*,^{1b} sadrži dvoje: osebujno određenje filozofije prema njezinoj ulozi u životu ljudskom, a u zavisnosti od prirodno-kulturnog kruga društvenog, koji se zove narodom,² te određenje naroda koji to po ideji postaje ukoliko smaže snage da diferencirana obilježja svojih mogućnosti samosvjesno usredotočuje u sebi tako da stvara osebujni narodni duh prepoznatljiv u svekolikim svojim očitovanjima u krugu narodnih duhova u koje se kao kulturne, tj. duhovnopovijesne indi-

* Ovo je, tekstualno i idejno, prošireno izlaganje na simpoziju *Filozofsko djelo i djelovanje Alberta Bazale* (U povodu četrdesete obljetnice smrti) koji je održan u Zagrebu 26. i 27. svibnja 1988.

¹ Kruno Krstić, *Filozofija u Hrvatskoj*, Zagreb 1943, str. 25.

^{1a} Isto.

^{1b} Objavljeno u *Alma mater Croatica* – Glasnik Društva za Strossmayerovo sveučilište, god. I, Zgb., rujan 1937, br. 1. Ponovno pretiskano u zasebnom izdanju u seriji Knjižnica prijatelja Hrvatskoga sveučilišta (br. 3) 1938. prema kojem ovdje citiram.

² Isto, str. 5

vidualnosti čovječanstvo diferenciralo i, do danas, još uvijek diferencira. Rečeno Bazalnim riječima: *Sva historija i kultura čovječanstva odigrava se u obliku naroda. na osebit način, koji djeluje prije no što je svijestan svoje vlastitosti, moći i prava, što bi se reklo: narodno je biće starije od svijesti narodne, a osniva se na izvjesnom 'apriori' kao iskonskoj ('rodenoj') mogućnosti svoje vrsti, koja se očituje u pjesmi i priči, u mišljenjima i vjerovanjima, u običajima i uredbama, u djelovnom držanju i stvaranju. Izraz te mogućnosti nije svagda i u svakom pravcu jednako uspješan i značajan, bilo da je spriječen, da se po svojoj 'volji' daje i iskaže, što ga potreba i želja nuka. Gdjekada ga presvajaju strani poticaji i na tuđu zanose, ali ako je biće zdravo i jako, ono ih umije prevladati i na svoju udesiti.*³ U horizontu tog i takvog razumijevanja naroda filozofija poprima u životu naroda svojevrstu duhovno-integracijsku funkciju po kojoj onda postaje i *nacionalnom*, jer, prema Bazalinu određenju, *nacionalna je filozofija skup radnja samosvjesno upravljenih na lično obrazovanje narodnoga života i samosvojno očitovanje njegovo u potpuno i cjelovito izgrađenom sustavu duhovnih nastojanja ('Idealbestrebungen') historijskoga i kulturnoga znamenja razvojnoga.*⁴

Ideja nacionalne filozofije u Bazale sadrži dakle određenje u kojem se o filozofiji ne kao o *školskom 'zanimanju'* koje filozofijsku funkciju svodi na *pojmovno razrađeni dispozitivni nacrt naziranja* ili pak na *historijsko shvaćanje razvoja 'ljudske misli'* u najširem smislu kao *niza ideja logičkih ('predodžbi o svijetu') umjetničkih, moralnih, socijalnih, vjerskih*, nego kao o *živom, nikad pravo smirenom zanosu, koji se pokreće sa svih strana života, osvjetljuje i zagrijeva doživljajnu datost i proizlazi iz nje kao duhovna zraka, što otkriva smislenu-svrhovite krajne vidike, dogledane, nazrete, naslućene i ukazuje zadovoljne, poželjenja vrijedne ciljeve ljudskoga nastojanja,*⁵ ukoliko taj zanos ima važnost za *obrazovanje narodnoga bića i očitovanje njegovo u kulturi zaista narodnoj.*⁶

Ovime je u bitnome naznačena tematska i problematska struktura ideje nacionalne filozofije kako je Bazala razvija u spomenutom i dosada citiranom spisu, tj. u *njezinoj idealnoj kakvoći i ulozi, dakle u formalnoj savršenosti i svrhovitosti, ostavljajući po strani pitanje* npr. kako stoji stvar s nacionalnom filozofijom u Hrvata, odnosno, općenito, Bazalnim riječima rečeno, *koliko je u stvarnosti historijsko-kulturnoj bivstvo narodne duše uspjelo izraziti i filozofijski sazrele samosvojne poglede na svijet i život iznijeti.*⁷ Napuštam stoga ovdje daljnju egzegzu citiranog rada da bih na temelju drugih Bazalinih spisa najprije pokazao da mu ideja nacionalne filozofije nije pala na um tek 1937, nego da je ona na neki način u ishodištu njegova čitavog filozofijskog rada. To ću pokušati pokazati genezom Bazalina interesa za ideju nacionalne filozofije, funkcioniranjem te ideje u njegovom glavnom djelu *Povijest filozofije* te njegovim, inicijativom njegova učitelja Franje Markovića potaknutim, *historijskido-*

³Isto, str. 9-10.

⁴Isto, str. 51.

⁵Isto, str. 19.

⁶Isto, str. 19.

⁷Isto, str. 19.

kumentarnim istraživanjem hrvatske filozofije u nastojanju oko njezina idejnoga određenja u prošlosti i daljnega usmjeravanja u budućnosti.

2. Konstituiranje interesa za ideju nacionalne filozofije u Bazale posredovanjem njegova učitelja Franje Markovića

O tom posredovanju nam je Bazala ostavio prvorazredni dokument – svoje djelo pod naslovom *Filozofijski portret Franje Markovića* (1921).⁸ Dokumentarni karakter ovog Bazalina djela očituje se iz bilješke u kojoj Bazala navodi izvore za taj svoj rad. U toj se napomeni kaže: *Uz štampana djela Markovićeva, naučna i pjesnička, služile su mi za ovu radnju i moje bilješke o njegovim predavanjima i bilješke, koliko sam ih poslije smrti njegove pribrao iz njegove ostave – s nakanom da ga prikazem kao ličnost, koja se s izvjesnoga filozofijskoga kruga misli obraća životu i kulturi hrvatskoga naroda i želi, da nekako utječe na njegov udes. I impresije ličnoga poznanstva kao i misli iznesene u razgovorima i nazori o prilikama u narodu i društvu bili su mi na ruku pri sastavu ovoga portreta.*⁹ Ovo nam dakle djelo može poslužiti kao pouzdano vrelo za povijest Bazaline recepcije Markovićevih ideja općenito, a time i ideje o nacionalnoj filozofiji sve tamo od Bazalinih studentskih godina (kasnih 1890-tih do 1900) pa do Markovićeve smrti 1914.

Istaknuvši odmah na početku Markovićevo *duboko uvjerenje* o analognom antropološkijskom statusu samosvijesti naroda i samosvijesti pojedinca – *kakogod se pojedinačna svijest postepeno sve više ujedinjuje, dok u ličnosti ne postigne savršenstvo, tako i narod u kulturnom razvoju dobiva izrazito lice, kad steče svijest o sebi, upozna sile svoje i položaj svoj u kulturnom radu, ciljeve svoje i zadaću* – te sudbinskoj važnosti samosvijesti naroda u njegovoj agonalnoj egzistenciji, jer je *jasna, živa i snažna svijest uvjet održanju i aktivnoj ulozi naroda u povijesti ljudstva*, Bazala nalazi (i usvaja!) slijedeće Markovićevo određenje funkcije filozofije u konstituiranju narodne samosvijesti: *Filozofija je, kao osviješteni duh – ona inspiracija, koja ideale narodnoga bića oživljuje i upravlja k zajedničkom cilju, zajedno veže i vodi k napretku. Ona je oblikovna sila, koja kulturi naroda, izraženoj u objektivnim tvorbama umjetnosti i nauke, u društvenim i političkim odnošajima podaje osobitost, karakterističan izgled. Kao izražaj samosvijesti narodne ona je princip samotvornosti, po kojem narod postaje uračunljivim faktorom u društvu čovječanskom i aktivan suradnik u povijesti ljudstva.*¹⁰ Bazala zaključuje: *Tome se eto Marković nadao, to je želio: filozofija da bude kulturni program narodne biti* (Istaknuo

⁸ *Filozofijski portret Franje Markovića* objavljen je 1921. godine u *Radu JAZU*, knj. 224. Drugi puta 1974. u »seriji monografija« Instituta za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu (koji sada djeluje kao Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu). – Izvorna je namjena spomenute »serije« prema ideji njezina pokretača pokojnog prof. dr. Vladimira Filipovića, bila da se povodom stote obljetnice obnovljenog *Filozofskog fakulteta (1874)*, koji je godine 1969. proslavio 300 godišnjicu svoga osnutka izda(je) 5 monografija petorice učitelja koji su sa *Filozofske katedre ovoga fakulteta* poučavali i stvarali temelje naše filozofske kulture od osnivanja te nove katedre 1874, pa sve do početka drugog svjetskog rata. A to su bili prof. dr. Franjo Marković (1845-1914), prof. dr. Duro Arnold (1853-1941), prof. dr. Albert Bazala (1877-1947), prof. dr. Vladimir Dvorniković (1888-1950) i prof. dr. Pavao Vuk-Pavlović (1894-) koji je u međuvremenu također umro 1977. – »Serija« se tematski proširila, što se može vidjeti iz popisa njenih izdanja u »Prilozima«.

⁹ Isto, str. 9-10.

¹⁰ Isto, str. 17.

sam Bazala). Jer, parafrazira i citira Bazala Markovićevo uvodno predavanje iz »Logike«: *Po filozofijskom duhu, i samo po njemu narod će biti stalan sjedilac na ovoj zemlji, koju haran naziva svojom domovinom. 'Ne ćeš zadržati svoje domovine tvarne, ako nijesi stekao domovinu duhovnu: ova ti je jedini branik one'*.¹¹

Ideja nacionalne filozofije u Markovića sažima se, dakle, prema Bazali, u ovome: da filozofija postane *kulturni program narodne biti*. Marković je taj program nastojao ostvariti na dvostruki način: izgrađivanjem samosvijesti hrvatske filozofije istražujući i promišljajući njezinu vlastitu povijest, kako je to programatski zacrtao u svom rektorskom govoru *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.*¹², te odgajanjem mladih filozofa na u nacionalnom duhu reformiranom i nanovo uspostavljenom *Hrvatskom sveučilištu (1874)*. U jednom i drugom pogledu Markovićeve utjecaj u buđenju i produbljivanju *ideje nacionalne filozofije* u Bazala je nedvojen.

U mnogim svojim radovima Bazala naime nastavlja istraživanje koje je započeo Marković i promišljanje povijesti hrvatske filozofije s ciljem da jednom pruži zaokruženu *filozofijsku povijest hrvatskoga naroda*, kako, očito vrlo ambicioznom, ali u neku ruku i riskantnom sintagmom, imenuje svoje nastojanje u tom pogledu u radu *Filozofija u Hrvatskoj, zastupana po svećeničkom staležu – kroz tisuću godina (1929)*.¹³ Tako nakon doktorske disertacije iz (filozofijske) psihologije¹⁴ kojoj će, spomenimo i to, biti naklonjen čitava života, Bazala izabire za habilitacijski, tada, u pogledu akademske karijere, presudan rad, temu iz hrvatske nacionalne filozofije: *Marulićev moralno-filozofski rad (1904)*. Uz intenzivni rad na djelu *Povijest filozofije* u tri sveska, što će postati i ostati njegovim životnim djelom,¹⁵ Bazala istražuje filozofijski rad Andrije Kačića koji je, prema Bazali, *imao više nego i jedan od starijih naših mislilaca smisla za kontinuitet kulturnoga rada na jednome osnovu koji je u narodu*.¹⁶ Tu, naravno, Bazala smjera prvenstveno na pjesnički Kačićev rad, u prvom redu na *sjajni plod njegov »Razgovor ugodni«*.¹⁷ Ali jednako tako i na nutarnju, bivstvenu srašćenost njegova pje(sniko)vanja i umovanja što izvire iz zajedničkog praihvatskog koji je u sebi porivnog, voljenog, a ne razumskog karaktera. Očitava to Bazala u Kačića i u tome što je odlučno zastupao Scotovu voluntaristički

¹¹ Isto, str. 16-17.

¹² U drugom reprint-izdanju tiska ga u prvom dvobroju (1-2/1975) ovog časopisa njegov pokretač i prvi glavni i odgovorni urednik pokojni prof. dr. Vladimir Filipović, nasljednik Bazaline katedre za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. – Htijući pred samu smrt (p)osvjedočiti vlastitu (samo)svijest o kontinuitetu (Marković-Bazala-Filipović), Filipović je bio preuzeo obvezu da on napiše monografiju o svom učitelju Albertu Bazali, u čemu ga je spriječila smrt u ljetu 1984. godine na Silbi gdje je, na moje požurivanje (što mi je kao tadašnjem predstojniku Odjela za filozofiju bila i dužnost), trebao završiti rukopis monografije.

¹³ O tom radu više i posebno kasnije, od bilj. 46 dalje.

¹⁴ Naslov disertacije glasio je *Psihologijska nauka o apercpciji*, Nastavni vjesnik, 1900.

¹⁵ Ta je *Povijest filozofije* ponovo izdana, uz 40. obljetnicu Bazaline smrti, u novopokreutoj biblioteci »Episteme«, Globus/Zagreb 1988.

¹⁶ *Kačićeva »Elementa peripatetica«*, Bazalin rad iz rukopisne ostavštine, posthumno objavljen u časopisu »Prilozi«, br. 3-4/1976, cit. str. 218.

¹⁷ Isto, str. 218.

nastrojenu filozofiju, a bio protiv (aristotelovski) racionalističke filozofije T. Akvinskog, i to u vrijeme kada se pod *velikim utjecajem što ga je isusovački red stekao u crkvi katoličkoj svojom organizacijom (...)* ugled Tome Akvinca počeo uvažavati i u školama franjevačkim.¹⁸ Svakako je znakovito, više za samog Bazalu, odnosno njegovo metafizičko razumijevanje, kako će to kasnije energično izreći. *Kompozicije svijeta* kao *podjele svesilja u funkcije*¹⁹ i, dosljedno tome, *korijena filozofije* što će ga imenovati *metalogičkim*,²⁰ a svoje vlastito filozofijsko nastojanje kao *voluntaristički aktivizam*,²¹ naročito isticanje agonalnog, *borilačkog* momenta u Kačićevu priklijanju Scotu, a protiv Akvinca. Bazala naime navodi jedino mjesto u Kačićevom djelu iz područja logike gdje se spominje Akvinac – a gdje Kačić *odrešito veli*: »Quantum ad reverentiam tanti doctoris dico, ipsi eam semper et ubique esse praestandam, at ubi agit contra Scoti sententiam eius auctoritas a Scotistis negari potest« – da bi on, Bazala, nastavio sa svojim komentarom: *Toga danas* – tj. 1907. godine, vrijeme borbenog i trijumfalnog uspona neotomizma – *ne bi smio naš Andrija ustvrditi, otkad je nauka Tome Akvinca proglašena službenom filozofijom katoličke crkve. U svoje doba Kačić je u franjevačkom redu bio to vredniji član što je, kraj sve većeg ugleda dominikanske škole, dostojnije i odlučnije zastupao u njihovom redu tradicionalnu filozofiju Scotovu, koja je u ono doba već brojila malo borilaca. Svojim sposobnostima, iako nisu bile ni neobične ni izvanredne, zavrijedio je da bude postavljen u prve redove kao odličan borilac.*²² Naravno da Bazala u svojoj raspravi svagda ukazuje na to u čemu Kačić kao borbeni skotist zakazuje bilo u interpretaciji samog Scota bilo u shvaćanju nekog određenog problema. To je međutim tema drugog dijela ove rasprave u kojem će se pokazati da li i koliko Bazala ide dalje u izgrađivanju hrvatske nacionalne filozofije od svog učitelja Markovića: da li i koliko svoju filozofiju nastoji nadovezati na starije hrvatske filozofe ne samo kao na *historijski dokument*, 'putni list', kao Marković, nego i *idejno*.²³ Ovdje međutim istražujemo tek Markovićeve utjecaj u buđenju i produbljivanju Bazalina interesa za ideju (hrvatske) nacionalne filozofije koju je Marković započeo, a Bazala nastavio izgrađivati najprije istraživanjem i promišljanjem povijesti hrvatske filozofije u cilju stvaranja vlastite, nacionalne povijesnofilozofijske (samo)svijesti.

3. *Kriza Bazaline hrvatske (i uopće slavenske) povijesnofilozofijske samo-svijesti uz istodobno funkcioniranje ideje nacionalne filozofije*

Nakon spomenutog habilitacijskog rada o *Marulićevu moralno-filozofskom radu* (1904) i rasprave *Kačićeva »Elementa peripatetica«* (1907), što je kako rekoh, pronađena u njegovoj rukopisnoj ostavštini, nastupa, rekao bih, neka vrsta krize u

¹⁸ Isto, str. 217.

¹⁹ *Pogled na kompoziciju svijeta*, Zagreb, 1938, str. 2.

²⁰ *Metalogički korijen filozofije* (Filozofijske studije I), Rad JAZU, 1924, knj. 229.

²¹ *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo*, Zagreb, 1936, str. 14. O tom radu bit će posebno govora kasnije.

²² Cit. rad *Kačićeva »Elementa peripatetica«*, str. 217.

²³ *Filozofijska težnja ...*, str. 14.

Bazalinu nastojanju oko izgrađivanja vlastite nacionalne povijesnofilozofijske samosvijesti povijesnofilozofijskim promišljanjem i vrednovanjem hrvatske filozofije. To se očitovalo u njegovom glavnom djelu, na kojemu je kasnih 1900-tih i početkom 1910-tih intenzivno radio, naime u njegovoj *Povijesti filozofije*. Ovdje bih, uz ono što sam s tim u vezi već rekao na drugom mjestu, istaknuo samo neke momente.²⁴

Bazala propušta priliku da na odgovarajućem mjestu u svojoj *Povijesti filozofije* iznese ono *filozofijsko nastojanje* iz hrvatske filozofije za koje je istraživanjem do tada već sigurno utvrđeno da ima nadnacionalnu vrijednost, ili koje je, kako on kaže, od *svjetskog značenja* (istaknuto u Bazale, F.Z.).²⁵ Mislim tu naravno na djelo Ruđera Josipa Boškovića. Sigurno da nije morao znati za svu dotadašnju *svjetsku* (a ne samo našu!) literaturu o Boškoviću koja je već tada utvrdila *svjetsko značenje* znanstvenog i filozofijskog djela *velikog Dubrovčanina* (F. Rački), pa tako ni za tada, tj. 1912. godine kada još piše treći svezak, najnoviju disertaciju o Boškovićevoj filozofiji što ju je napisao, obranio na sveučilištu u Kölnu i u istom gradu objavio 1909. godine Melchior Oster pod naslovom *Roger Joseph Boscovich als Naturphilosoph*.²⁶ Taj Oster, protivno Hegelovoj tvrdnji i od tada proširenom i učvršćenom uvjerenju da je Kant prvi razvio dinamiističku filozofiju, tekstualno dokumentira *dass Boscovich schon vor Kant ein vollständiges dynamistisches System aufgestellt hat und die Lobsprüche Drews' (Kants Naturphilosophie, Berlin, 1894, S. 321) auf die erste Theorie dieser Art eher Boscovich als Kant Zukommen (...)*²⁷. Nije, kažem, Bazala morao znati tada, 1912, za taj vrlo značajan povijesnofilozofijski nalaz o značenju Boškovićeve dinamiističke filozofije, mada je inače bio dobro obaviješten o najnovijoj njemačkoj povijesnofilozofijskoj literaturi tako da citira djela čak iz tekuće 1912. godine. Dovoljan bi mu bio i nalaz naših stručnjaka koji su u povodu stogodišnjice Boškovićeve smrti (1887) impresivnom temeljitošću istražili odjek njegova djela u svjetskoj znanosti i filozofiji, posebno pak rezultat samog njegovog, Bazalinog, učitelja Franje Markovića do kojeg je ovaj došao u svojoj iscrpnoj studiji *Filozofijski rad Rugjera Boškovića* (1887).²⁸ Tim više je zagonetan apsolutni muk o Boškoviću što se nije držao strogo samonametnuta načela da ne spominje u svojoj *Povijesti filozofije* čak ni one *rijetke pojedince od slavenskih mislilaca... kojih je nauka postigla općenu svjetsku važnost, jer da bi sjaj velikih umova daleko prosvjetljenijih naroda zasjenio njihovo djelovanje, te u svjetskoj povijesti ne bi pravo ni došli do izražaja*.²⁹ Dapače, uz Frana Petrića, spominje imena starih hrvatskih filozofa čak i *minoris gloriae* u usporedbi s velikom slavom Boškovića kojega je ne samo po imenu nego i po punim naslovima najznačajnijih njegovih radova morao spomenuti na tom istom mjestu; tj. u bilješkama u drugom svesku, a uz *knjigu četvrtu*, u dijelu *Filozofija*

²⁴ Vidi: F. Zenko, *Boškovićeve apsolutni dinamizam i tehno(geno)-organogena znanost*, i to prvi dio pod naslovom *R.J. Bošković (1711-1787): povijesno(i)filozofijsko sudište hrvatske filozofije*, posebno ono što se s tim u vezi kaže o Bazali i njegovoj *Povijesti filozofije* u bilješkama 17 i 18, u: »Prilozi«, 1987/1-2 (25-26), str. 9-10.

²⁵ *Povijest filozofije*, sv. III, u *Predgovoru* na str. 5.

²⁶ Opširnije o tom djelu govorim u radu spomenutom u bilješci br. 24.

²⁷ M. Oster, *Roger Joseph Boscovich als Naturphilosoph*, Cöln, 1909, str. 77.

²⁸ *Rad JAZU*, 1887-88, knj. 87, 88, 90, str. 543-716.

²⁹ *Povijest filozofije*, sv. II, str. 5.

novoga vijeka do Kanta u rubrici *Filozofija prirode* i to u odsječku gdje navodi temeljnu literaturu u vezi s prirodnom filozofijom od Galileja preko Newtona do Kanta, a gdje prije toga navodi imena F. Petrića, J. Dobrotića (Dragišića), Jurja Dubrovčanina, Antuna Mede, Nikole Gućetića, sve njih s naslova *prirodne filozofije*, oslanjajući se pri tome na ono što je njegov učitelj Marković rekao o njima u već spomenutom rektorskom govoru.³⁰

Bazala će međutim iskusiti taj svoj grijeh prema, kako će reći kasnije u svom radu *Filozofija u Hrvatskoj ... (1929), naš(em) najveć(i)em filozof(u) Bošković(u)* koji će mu baš zato, u tom radu, i postati principom kronologizacije hrvatske filozofije: (IV) dio nosi naime naslov *Ruder Josip Bošković i filozofija do osnutka Strossmayerova sveučilišta*.³¹ Neće međutim ispuniti obećanje da u posebnom svesku o *slavenskoj filozofiji*, za koji bi bio, prema njegovoj zamisli, angažiran *po jedan stručnjak u svakom slavenskom narodu*, on, Bazala, napiše *povijest nastojanja svoga naroda*.³² Nadoknadit će to u neku ruku kasnije u radovima *Filozofija u Hrvatskoj ... kroz tisuću godina (1929) i Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo (1936)*.

Stanje u konstituiranju *ideje nacionalne filozofije* u Bazale pod utjecajem Markovićeve projekta izgrađivanja vlastite (hrvatske) nacionalne povijesnofilozofijske (samo)svijesti istraživanjem i promišljanjem povijesti hrvatske filozofije nije, dakle, uznapredovalo, naročito ne u Bazalinoj *Povijesti filozofije* u pogledu spomenutog Markovićevog projekta što ga je mladi Bazala, kako smo to dokumentirali, usvojio djelotvornim nastavljanjem. Znači li to da u Bazalinom glavnom djelu ni sama ideja nacionalne filozofije kao takva nije još prisutna kao jedan od oblikujućih čimbenika u pisanju povijesti (svjetskog) *filozofijskog nastojanja od svjetskog značenja*?

Suočivši se, kao i svi povjesničari *svjetske* filozofije prije njega (od Bruckera, Tennemanna, Überwega itd., uključujući i samog Hegela) s problemom europocentričkog, točnije, helenocentričkog poimanja porijekla filozofije uopće, i Bazala se morao odlučno odrediti u odgovoru na pitanje prvobitnog izvora filozofije. Opredivši se za shvaćanje specifične biti filozofije kao *nastojanja prirodnim načinom protumačiti svijet*, što je specifičum misaonosti u Grka u opreci prema *mitskom shvaćanju istočnih naroda*, Bazala se nadovezuje na diskusiju o pitanju da li jest ili nije *razvoj same filozofije grčke pod neposrednim utjecajem istoka*.³³ Bazala se priklanja mišljenju Zellerera te zastupa i brani tezu: *Filozofija je grčka samonikla* (istaknuto u Bazale, F.Z.).³⁴ Bazalina argumentacija, oslonjena na Zellerova istraživanja grčke filozofije, svodi se na ovo: *nema pouzdanih izvora koji govore za neposrednu ovisnost grčke filozofije od istočne*, mada su *istočni narodi dali Grcima nekih poticaja u pojedinim naukama, što se može i mora dopustiti*. No *Grci nijesu nijedan sustav naprosto presadili s istoka, nego su primljene s istoka poticaje prilagodili svojoj prirodi*

³⁰ Isto, sv. II, str. 338-339.

³¹ *Filozofija u Hrvatskoj ...*, str. 12-17.

³² *Povijest filozofije*, sv. III, str. 5.

³³ *Povijest filozofije*, sv. I, str. 79.

³⁴ Isto, str. 78, gdje počinje dio teksta s naslovom *Samoniklost filozofije grčke (78-80)*.

i tako stvorili narodnu grčku filozofiju (potcrtano u Bazale, F.Z.).³⁵ Da se ne bi pomislilo kako se taj jaki i naglašeni izraz *narodna* (filozofija) na tom mjestu Bazali slučajno i nerefektirano potkrao te da ne treba stoga na njemu inzistirati kao dokazu da *ideja nacionalne filozofije* već djelotvorno funkcionira u *Povijesti filozofije* pisanoj od 1905-1912, a pripremanoj i ranijih godina, podsjetio bih na to da je to Bazalino djelo izdano u *tri sveska* samo u izvanjskom, *tehničkoknjižnom* pogledu, dok je u *idejnom* povijesnofilozofijskom smislu organizirano i komponirano u *šest knjiga*. Naslov pak *knjige prve* glasi: *Povijest narodne grčke filozofije od prvih početaka do smrti Aristotelove (600-322. pr. Kr.)*. Dakle, ne povijest 'grčke filozofije', nego *narodne* grčke filozofije! Očito je, zasada, tj. na ovom povijesnodokumentarnom stupnju analitičkoga pristupa *ideji nacionalne filozofije* u Bazale, da se izraz *narodna* u sintagmi *narodna grčka filozofija* ne može uzeti u socijalno-populističkom, »klasnom« smislu, kako ga je gotovo u isto vrijeme razvijao Stjepan Radić u svojoj sociopolitičkoj filozofiji i ideologiji *seljačke stranke*,³⁶ nego u *duhovnom*, i stoga filozofijskom socioantropologijskom smislu. U tom se horizontu *narodno* i *nacionalno* u Bazalinoj sintagmi *narodna* i/ili *nacionalna filozofija* javlja kao *duhovnopovijesni* fenomen što ga nastoji razumjeti svojom osebujućom filozofijom kulture idući tragom konstituiranja specifičnog načina narodnosnog čovjekova postojanja u *sveukupnosti* *bitka* i *bivanja* što su sazdana ne na *spoznajnom*, nego na *voljnom principu*, kako je to Bazala odrešito izveo u radu *Metaloški korjeni filozofije* (1924), a možda još i *energičnije* u relativno kratkom spisu *Pogled na kompoziciju svijeta* (1938).

Djelotvorno i djelooblikujuće funkcioniranje *ideje nacionalne filozofije* u Bazalinoj *Povijesti filozofije* moglo bi se dokumentirati možda još i učinkovitije mikroanalizom samog teksta, što će kasnije u dubinskoj analizi samog *idejnog* sadržaja *nacionalne filozofije* u Bazale morati biti i učinjeno. Zasada svratimo pozornost još uvijek samo makroanalizom, na same naslove pojedinih knjiga, i uočimo prisutnost ideje nacionalne filozofije u njima samim. Učinimo li to, odmah uočavamo da Bazala vjerno slijedi nutarnju logiku razvoja evropskog duha time što poštuje činjeničnost mijene *narodnosnog* grčkog horizonta u *nadnarodnosni* univerzalistički *helenističko-rimski* i kasnije *srednjovjekovno-kršćanski* horizont u kojem mu se epohalno javlja filozofija kao specifično očitovanje *duha zapadnoga, koji ima svoje samoniklo vrelo u filozofiji grčkoj*,³⁷ ali koji je svoje očitovanje, nakon bujnog i u mnoštvenosti svojih izdanaka ponešto kaotičnog razrastanja u spomenutim univerzalizmima, našao (opet) u snažnim nacionalnoduhovnim horizontima što su definitivno probijeni velikim revolucijama (engleskoj, američkoj i francuskoj) koje su začete i rođene iz duha renesansnog individualizma, protestantskog religioznog subjektivizma te prosvjetiteljskog racionalizma i ideje slobode.

Taj slijed u mijeni horizonata u povijesnom razvoju evropskog duha i njegova specifičnog očitovanja u filozofiji reflektira se u Bazalinoj *Povijesti filozofije* u nas-

³⁵ Isto, str. 79.

³⁶ O njoj Bazala piše, između ostaloga, i u radu *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo* (str. 16), postavljajući pitanje mogućnosti *razvijanja narodne filozofije ... iz seljačkoga duha, odnosno na pučkoj mudrosti*.

³⁷ *Povijest filozofije*, sv. I, str. 73.

lovima što odaju anacionalni i/ili nadnacionalni univerzalistički horizont kao što su *Filozofija helenističko-rimska* (knjiga treća), *Filozofija u srednjem vijeku* (knjiga treća), *Filozofija novoga vijeka do Kanta* (knjiga četvrta) – sve to u samo jednom (drugom) svesku (!), dok je, sjetimo se, prva knjiga s naslovom *Povijest narodne grčke filozofije* zapremila čitav (prvi) svezak (!) – da bi u petoj knjizi *Novija filozofija od Kanta* zaredali naslovi s početnim udarnim indikatorom *nacionalnofilozofijskog* horizonta: *Njemačka filozofija od Kanta do smrti Hegelove* (11-144), *Francuska filozofija do pozitivizma* (145-160), *Engleska filozofija do evolucionizma* (161-194), što sve zaprema gotovo dvije trećine (trećeg) sveska, dok preostali prostor zauzima šesta knjiga *Noviji sustavi* koji su, prema Bazali, više ili manje originalne varijacije ideja što su rođene unutar velikih *nacionalnih* filozofija analiziranih u prethodnoj (petoj) knjizi.

Osim već spomenutog mogućeg prigovora, što je, smatram, na temelju iznesenog opovrgnut, da u Bazalinoj *Povijesti filozofije* nije osviješteno, intencionalno funkcioniranje ideje nacionalne filozofije, nego tek samo slučajno i stoga nereflektirano, moguće je prigovoriti još i na ovaj način: Bazala prikazuje novovjekovni razvoj evropske filozofije po nacionalnom principu jer to i tako rade uglavnom svi povjesničari evropske (i svjetske) filozofije i jer se drugačije zapravo i ne može otkada se filozofira ne više na starogrčkom (točnije, na starogrčkim dijalektima), ni postklasičnom, helenističkom grčkom (koiné) niti na »univerzalnom« latinskom, nego na vernakularnim, novovjekvonacionalnim jezicima. Činjenica da to i tako rade uglavnom svi historičari filozofije, i to nereflektirano, nije naravno nikakav prigovor protiv, nego za Bazalin postupak.

Ozbiljniji je prigovor da to on (a eventualno i drugi) čini jer je drugačije zapravo i nemoguće pisati danas povijest filozofije. To, međutim, nije točno. Naravno da je (i danas) moguća jedna anacionalna povijest filozofije, i to u pravom filozofijskom smislu, a ne tek prividno, naime tako da se formalno doduše ne spominju nacionalna porijekla ni filozofâ ni filozofijâ, ali da se faktički unosi u knjigu pretežno materijal iz jedne, obično svoje vlastite, dakle *nacionalne* filozofije bez obzira da li je to, ne nepravedno prema drugim narodima, nego prema stvari same filozofije. Ne treba ni imenovati što se time tada čini! Zadržimo se zato na apsolutnom anacionalnom načinu pisanja povijesti filozofije koji proizlazi *nužno* iz samog anacionalnog poimanja filozofije što ga nalazimo najdosljednije npr. u shvaćanju filozofije kao *philosophiae perennis* unutar neoskolastike, točnije unutar radikalnog neotomizma.

Struktura anacionalnih metodologijsko-kronologijskih principa pisanja povijesti filozofije iz njegovog teologijom kontaminirana horizonta određena je iz natpovijesnog principa vječne istine što je objavljena u kršćanstvu te se razdoblja filozofije kronologijski vide kao *poganska* pretkršćanska filozofija – koja se, vođena *prirodnim svjetlom razuma* može samo približiti i raspoložiti za primanje vječne, tj. apsolutne istine priopćene milosnim darom objave koja može biti primljena također samo milosnom, tj. nadnaravnom krepošću vjere – zatim *kršćanska* filozofija – nadahnuta i vođena kršćanskim vječnim istinama, čije je savršenstvo u-pri-ličeno u visokoj skolastici s Tomom Akvinskim – te *moderna* filozofija – koja se s dekartovskim i kantovskim duhom udaljila od prave i jedino istinite filozofije – i napokon (opet) neoskolastička, odnosno *neotomizam* koji jedino suzbija modernistički duh filozofije i

vraća je izvoru vječne istine. To bi bio jedan tip principijelno anacionalne, u krajnjoj liniji i natpovijesne, odnosno *perenijalne* filozofije koji se danas već rijetko susreće u strogom izvedbi u duhu opisanih principa.³⁸

Uz neotomizam mogao bi se, u neku ruku kao njegov protupol, ovdje spomenuti i dijalektički i historijski materijalizam koji, kao radikalno izvedeni sustav, sadrži u sebi također anacionalni princip povijesnog razumijevanja i pisanja povijesti filozofije.³⁹ No, želimo li i taj dijalektičkohistorijskomaterijalistički, iz samog svog principa anacionalni način razumijevanja i pisanja povijesti filozofije uzeti kao ozbiljan prigovor da je Bazalina *Povijest filozofije* nužno u znaku i duhu ideje nacionalne filozofije jer da je drugačije i nemoguće pisati povijest (svjetske) filozofije, onda naravno moramo dijalektički i historijski materijalizam uzeti u njegovoj bitnoj ideji, a ne tek kao neko iskrivljavanje nekog ili nečeg (npr. Marxa i Engelsa, ili, što je, promisli li se do kraja, isto, tzv. autentičnog marksizma). Tek iz njegove specifično bitne anacionalne ideje može se razumjeti i ideja radikalno anacionalnog projekta društvenopovijesnog postojanja, organiziranog također anacionalno, npr. kao *Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika*, gdje nema nijednog indikatora neke ideje nacionalnog. A to nije, naravno, tako slučajno, nego reflektirano, iz bitno anacionalnog *radnog*, i onda izvedenog *radničko-klasnog/besklasno* socioantropološkog shvaćanja čovjekova individualnog i povijesno-vrsnog života.

Bazalino je duhovnopovijesno razumijevanje čovjeka naravno bitno drugačije. Drugačije je i razumijevanje fenomena nacionalnog kao bitno *duhovno*-povijesnog čovjekovog očitovanja, a također i, s njim u duhovno-srodstvenoj vezi, religioznog fenomena. S religioznim fenomenom u jednog naroda otpočinje u pravilu i filozo-

³⁸Taj opis principa raden je na temelju neoskolastički orijentirane povijesti filozofije profesora F.J. Thonnarda (člana augustinskog reda): *Précis d'histoire de la philosophie* (Desclée & Cie, Editeurs Pontificaux), Paris, Tournai, Rome 1963 (treće izdanje).

³⁹O tome vidi doktorsku disertaciju Branka Bošnjaka *Povijest filozofije kao nauka* (1958) i knjigu Veljka Koraća *Filozofija i njena istorija*, Zagreb/Naprijed 1978. Kao karakteristični osnovni stav u tom tipu razumijevanja i pisanja povijesti jest da *posle Hegela, filozofija građanskog društva više nema perspektive jer da je marksizam nastao i ostaje filozofija našega vremena i da se ne da prevazići, jer nije prevaziđeno njegovo vreme, istorijski trenutak, koji on izražava.* (V. Korać, cit. dj., str. 167). — Pod pritiskom masovnih zbivanja u znaku nacionalnog svuda u (naročito nerazvijenom, »trećem«) svijetu, posebno pak u SSSR-u i SFRJ, govori se i piše (i) od strane samih marksista kako je u marksizmu od samog njegovog početka bilo i ostalo deficitarno razumijevanje nacionalnog (i religioznog) fenomena. Pritom se međutim ne uvida i ne ukazuje na pravi razlog, tj. nutarnji filozofijski princip samog marksizma zbog kojeg mu nacionalno nema i ne može imati rang zbiljskog, i stoga ozbiljnog filozofijskog, nego samo pragmatičko-političkog problema. Tako npr. i Rene Galiso (u instruktivnom i informativnom tekstu u *Storia del Marxismo*, Giulio Einaudi editore, Torino 1979, sv. II. str. 787-864, što ga je preveo Aljoša Mimica za *Treći program* /Radio-Beograd/, br. 74, III-1987, str. 165-249) zastaje s jedne strane kod konstatacije da je već kod Marxa pa onda kroz čitav razvoj marksizma do danas *razmišljanje o problemu nacionalnosti, višelinjskoj istoriji i diferencijaciji kulture zapalo u čorsokak jer je bilo prikovano za pojam načina proizvodnje*, da bi s druge strane opet zaključio čitavu raspravu s ovim: *Bez jedne produbljene sociopolitičke analize i uzimanja u obzir protivrečnosti koje se javljaju između nacionalne i klasne svesti između snage nacionalističkih ideologija i njihovog korišćenja u svrhu legitimiranja države — uključujući i države »realnog socijalizma« — marksistička misao o nacionalnom pitanju ostaje manjkava i podređena nacionalnom etatizmu.* (Citirano prema navedenom prijevodu, str. 249)

fijska povijest dotičnog naroda kako to Bazala pokazuje u vezi s hrvatskim narodom u već spominjanom radu *Filozofija u Hrvatskoj, zastupana po svećeničkom staležu – kroz tisuću godina*.

4. Definitivno historijskodokumentarno učvršćenje hrvatske (nacionalne) povijesnofilozofijske (samo)svijesti u Bazale

Bazala je, kako je pokazano, u *Povijesti filozofije* propustio priliku da afirmira hrvatsku (nacionalnu) filozofiju u onome u čemu je njezin doprinos stvari filozofije od *svjetskog značenja*, mada je *ideja nacionalne filozofije* baš u tom njegovom djelu djelotvorna i djeloblikujuća. Razlozi koje je Bazala pružio za to, kao i uopće za nespominjanje makar i *rijetkih pojedinaca od slavenskih mislilaca kojih je nauka postigla općenu, svjetsku važnost* te bi mogli u takvu knjigu ući, proizlaze iz još nedovoljno učvršćene hrvatskonacionalne povijesnofilozofijske samosvijesti izrađivanje koje je inicirao Franjo Marković, a pod njegovim je utjecajem Bazala, naslijedivši katedru filozofije na Hrvatskom sveučilištu, nastavio to djelo. U tom su pogledu radovi *Filozofija u Hrvatskoj ... i Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske* najvažniji jer se u njima u neku ruku iskupio za (neizvršeno) već spomenuto obećanje da će naime u dodatnom svesku *Povijesti filozofije* koji bi bio posvećen *slavenskoj filozofiji* napisati povijest *filozofijskoga nastojanja svoga naroda*. To je »iskupljenje« samo djelomično jer u ta dva rada uzeta zajedno nije još dana povijest hrvatske filozofije, nego tek nacrt za takvu povijest. I to u oba aspekta: *povijesniodokumentarnom*, u smislu faktografije koja treba biti u funkciji legitimirajućeg povijesnofilozofijskog »putnog lista« hrvatske filozofije, kako je Franjo Marković odredio smisao svog i svakog daljnijeg istraživanja povijesti hrvatske filozofije, i *idejnom*, u smislu profiliranja specifičnog misaonog nastojanja i naginjanja hrvatske filozofije koje bi, dosljedno slovu i duhu Bazaline *ideje nacionalne filozofije*, trebalo proizlaziti iz *dominante misaona, znači, filozofijskoga stava hrvatskoga bića*, kako glasi jaka, možda i prejaka, Bazalina formulacija.⁴⁰ U svakom slučaju, to je on htio i nadao se izvesti, za razliku od svog učitelja Markovića čije se nastojanje, prema Bazali, zaustavilo samo na onom *historijskodokumentarnom*, a nije nastavilo i oko onog *idejnog* u istraživanju povijesti hrvatske filozofije. Jer, Markovićevo *stajalište prema filozofijskom problemu određeno je ponajprije tim, da je na »pisce s onu stranu Velebita« ne idejno nego kao historijski dokument (»putni list«) nadovezivao nanovo započeti rad oko filozofije kao nauke (...)*.⁴¹

I u historijskodokumentarnom pogledu Bazala je međutim svojim radovima iz povijesti hrvatske filozofije napravio bitan pomak u odnosu na svog učitelja Markovića. Kao prvo, valja istaknuti da je u prostornom i kronologijskom pogledu bitno proširen horizont. Bazala je naime Markovićeve onkrajvelebitske četiristoljetne povijesne granice hrvatske filozofije – *s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.* – razmaknuo i proširio horizont gledanja na filozofiju u *čitavoj Hrvatskoj kroz tisuću godina*. To Bazalino teritorijalno i vremensko proširenje granica povijesti hrvatske

⁴⁰ *Filozofijska težnja ...*, str. 6.

⁴¹ Isto, str. 14.

filozofije zbiva se u naročitom hrvatskom duhovnopovijesnom ozračju u kojem Bazala piše svoj rad *Filozofija u Hrvatskoj ... – kroz tisuću godina*. Ono je u znaku proslave velikih hrvatskonacionalnih jubileja: tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva i stogodišnjice Matice hrvatske. Prvi jubilej obilježava se imponentnim *Zbornikom kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva što ga tisućugodišnjoj uspomeni prvoga hrvatskoga kralja Tomislava posvećuje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1925. godine*, a drugi *Jubilarnim Zbornikom »matice Hrvatske« (1835-1933)* za koji Bazala i sprema *filozofsko-historijski prikaz* pod naslovom *Filozofija u Hrvatskoj, zastupana po svećeničkom staležu – kroz tisuću godina*.⁴² To energično afirmiranje nacionalnohrvatske povijesnofilozofijske (samo)svijesti zbiva se u Bazale – treba i to reći – u vrijeme kada je povjerenik za prosvjetu i vjeru u kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagrebu, što praktički znači, današnjim jezikom rečeno, ministar prosvjete u Hrvatskoj. Valja međutim spomenuti i to da u vrijeme dok sa *saradnicima* istražuje tisućugodišnju filozofijsku tradiciju u Hrvatskoj biva, premda projugoslavenski, ali (i) federalistički nastrojen, za vrijeme Pašić-Pribičevićevoga režima prije vremena penzioniran – 26. XI. 1924, dakle u 47. godini života – kao član i glavni tajnik *Hrvatske federalističke stranke*, kako to piše u biografiji objavljenoj uz *60-godišnji jubilej prof. dr. A. Bazale* u časopisu *Alma mater croatica*, glasniku *Društva za Strossmayerovo Sveučilište*.⁴³ (To je društvo osnovano u proljeće 1934. prema zamisli samoga Bazale koju je kao rektor iznio prigodom jedne konferencije redovnih profesora 1933. godine sa svrhom da se *pomogne nešem dragom, starom Sveučilištu u teškim danima koje proživljuje!*)⁴⁴ U takvoj dakle napetoj atmosferi i intenzivnom raznorodnom angažmanu, u navali posla i žurbi časa, kada je na *uzbujalom elementu života* trebalo *uhvatiti pravu misao, na kojoj će narodno biće da se okrijepi i pridigne*, kako piše, također ranih 1920-tih godina, u radu *O ideji prosvjete*, gdje je razvio osebujnu filozofiju prosvjete koja je u *suštini svojoj (...)* *revolucionarni čin jer pokreće čovjeka na snažniji život*.⁴⁵ Bazala radi intenzivno na pregledu tisućugodišnje tradicije filozofije u Hrvatskoj, zastupane po svećeničkom staležu.

Izloživši uvodno kako je *filozofijsko umovanje po osnovnoj svojoj tendenciji metafizičko*, a ovo pak *genetički povezano s religijskim elementima* ukoliko religijska svijest skriva u svojoj *klici uvijek neku težnju za nadiskustvenim* što se očituje i u *kršćanskoj religiji* u čijem je *naučanju i stalni filozofijski nazor* što sadrži odgovore na *ona pitanja koja oduvijek na prvo mjesto iznosi filozofijsko umovanje*

⁴² Vidi bilješku što je Bazala stavlja na dno posljednje stranice tog svoga rada, izdanog kao poseban otisak 1929. godine, prema kojem i citiram. Spomenuta bilješka nalazi se na 23. strani.

⁴³ *Alma mater Croatica*, god. 1, br. 1, Zagreb, rujan 1937. str. 11-12.

⁴⁴ Isto, str. 1-2. gdje prof. ing. Gjuro Stipetić, predsjednik »Društva za Strossmayerovo sveučilište« u programskom članku pod naslovom *ŠTO HOĆEMO?* obrazlaže genezu i idejni program Društva. – Za ozračje i duh vremena u kojem je pokrenuto društvo i njegov glasnik indikativna je kompozicija naslovne strane tog glasnika. – Podsjetimo se da je to vrijeme diktature što ju je kralj Aleksandar uspostavio nakon atentata na Stjepana Radića u skupštini u Beogradu 1928. godine. Ta diktatura nastavljena je i još pojačana nakon atentata na Aleksandra 1934. godine u Marseillu, nakon čega su pooštrene represivne mjere protiv opozicionara, posebno nacionalista, federalista i komunista.

⁴⁵ *O ideji prosvjete*, str. 346. (citiram prema drugom izdanju otisnutom u časopisu *Napredak*. god. LXXVIII, novembar-decembar/1937/ br. 9 i 10, iz prvog broja *Zbornika za pučku prosvjetu/1922/* čiji je urednik bio sam Bazala).

vanje: pitanja o Bogu, o duši ljudskoj i cilju ili smislu života, a to je tzv. *kršćanska filozofija*, Bazala zaključuje prvo poglavlje pod naslovom *Kršćanstvo i prvi počeci filozofije u Hrvata* težom da se *filozofijska povijest hrvatskoga naroda otpočinje izgrađivati već njegovim krštenjem*.⁴⁶ Nakon Nodilove rekonstrukcije pravjerovanja u Hrvata (*Stara vjera Srba i Hrvata*) Bazala ne može a da ne pripomene da je filozofijska povijest hrvatskoga naroda *jošavnija i općečovječanska na osnovici naravne religije*. No Bazala u nastavku ipak konstatira da je po svom porijeklu filozofijska povijest hrvatskog naroda ipak *kršćanska (je) u eminentnom smislu po tom, što je hrvatski narod kroz niz vjekova stajao pod naročitim utjecajem kršćanstva, koje je ne samo religijskim sadržajem, nego i po svojim predstavnicima u općem kulturnom pogledu određivalo duševni razvitak hrv. naroda*. Tako je bilo i u filozofiji. *Zato je povijest filozofije kod nas najtješnje povezana s djelovanjem crkve u narodu i napose u školstvu*.⁴⁷ Ta duhovnopovijesna činjenica određuje u Bazala i nutarnji kronologijski princip povijesti hrvatske filozofije što ga očituju naslovi i narednih poglavlja u ovom *filozofsko-historijskom prikazu filozofije u Hrvatskoj (...)* kroz tisuću godina: (II) *Crkvena školska filozofija*, (III) *Filozofski pisci do novijeg razdoblja crkvene filozofije*, (IV) *Ruder Josip Bošković i filozofija do osnutka Strossmayerova sveučilišta* i (V) *Savremeni razvitak katoličke filozofije*, uključujući glavne predstavnike hrvatske neoskolastike (Josip Stadler, Ante Bauer, Stjepan Zimmermann), njihova udruženja (*Leonovo društvo za gojenje kršč. znanosti, napose filozofije, Hrvatska bogoslovska akademija*) i filozofijski intonirane časopise (*Hrvatska straža, Bogoslovska smotra*).

Osim što je to prvi cjeloviti prikaz razvoja hrvatske filozofije, Bazalin rad *Filozofija u Hrvatskoj (...)* kroz tisuću godina u *historijskodokumentarnom* je pogledu možda i do danas faktografski najbogatiji mada, sa stanovišta naknadnih istraživanja, ne i najpouzdaniji među danas postojećim nacrtanim pregledima povijesnog razvoja hrvatske filozofije. U *idejnom* pogledu zasigurno je najprodubljeniji i stoga u zaključcima odmjeren, iznijansirani i, što valja također istaknuti, pravedan. Kritički je procijenio sve sa stajališta važnosti za razvoj filozofijskoga nastojanja hrvatskoga naroda, ali je profilirao i ono što je u tom nastojanju od *svjetskoga značenja*, u prvom redu djelo R.J. Boškovića, na koga će se u svom vlastitom filozofijskom nastojanju idejno nadovezivati, kako će biti pokazano u drugom dijelu. Ovdje nek bude spomenut samo još općeniti zaključak do kojega Bazala na kraju svog prikaza filozofije u Hrvatskoj, zastupane po svećeničkom staležu – kroz tisuću godina, dolazi a koji je za njega kao, mogli bismo mirne duše reći, stupa hrvatske međuratne građanske liberalne, nepristrane i objektivne: usprkos napetih i ne baš prijateljskih odnosa s prvakom hrvatske neoskolastike akademikom Stjepanom Zimmermannom koji je kao tvrdokorni (kriptokantovski) racionalist agresivno napadao Bazalino metalogičko, voluntarističko misaono nastojanje. Bazalin zaključak u cijelosti naima glasi:

Nakon što smo leitimice pregledali historiju kršćanske filozofije u Hrvatskoj, i konačno zaustavili pogled na sadašnjici – a Bazala upravo završava svoj rad vrlo objektivnim prikazom Zimmermannovih djela – možemo s punim pravom usvojiti značenje riječi filozofa A. Messera – i Zimmermannovog omiljenog autora (!) – koji

⁴⁶ *Filozofija u Hrvatskoj ...*, str. 1-2.

⁴⁷ Isto, str. 47.

kaže (u »*Philosophie der Gegenwart*« 1922. str. 1), da je »filozofskopovjesnim prikazima 19. vijeka bio većinom običaj, da se prede šutnjom preko katoličke filozofije, ili da se kratko o njoj kaže nekoliko opazaka kao o tobože staroj filozofiji. Međutim, kako sama katolička Crkva, tako je i filozofski pravac, koji ona odabire i pomaže, živa moć u našem životu duha.«

Kršćanska je filozofija napose bila živa moć u tisućgodišnjoj kulturnoj historiji hrvatskog naroda.⁴⁸

Bazalina bilješka na kraju, u kojoj se kaže da se ovaj filozofskohistorijski prikaz, predviđen za jubilarni Zbornik »*Matice Hrvatske*« (u povodu stogodišnjice njezina osnivanja) imao ograničiti na pregled filozofije zastupane po svećeničkom staležu te da je s toga gledišta samo djelomično došla do izražaja savremena filozofija u Hrvatskoj,⁴⁹ uvodi nas u posljednji dokument o razvoju ideje nacionalne filozofije u Bazale kroz njegovo nastojanje oko izgrađivanja hrvatskonacionalne povijesnofilozofijske (samo)svijesti putem istraživanja povijesti hrvatske filozofije, što je kao početnu inicijativu usvojio od svog učitelja Franje Markovića.

Svojim izvanrednim filozofijskim esejem *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo* Bazala upotpunjuje prikaz suvremene hrvatske filozofije, koja je, kako je rekao, u prethodno analiziranom radu samo djelomično došla do izražaja, ali i produbljuje i transformira ideju (hrvatske) nacionalne filozofije u filozofiju (hrvatsko)nacionalnog.

5. Obrat: od ideje nacionalne filozofije prema filozofiji nacionalnog

Filozofijskopovijesni esej *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske* Bazala piše u povodu stogodišnjice hrvatske himne i posebno sedamdesetpetgodišnjice »*Obzora*«, koji se kao list narodne stranke, utemeljen (1860. najprije kao »*Pozor*«) nakon pada neoapsolutizma u porazu Austrije kod Magente i Solferina 1859. u ratu protiv Francuske i Pijemonta, razvio u jednu od najmoćnijih i središnjih političkih institucija Hrvatske.⁵⁰ Od svog utemeljenja, nošen temeljnom mišlju da bude tumač i branitelj hrvatskih želja, hrvatske kulture i hrvatske politike, »*Obzor*« stoji na braniku Hrvatsva, nastojeći da (...) bude posrednik i branitelj onih demokratskih načela, koja jedina mogu jednom malom narodu osigurati opstanak, kako stoji u proslavu uredništva *Spomen-knjige »Obzora«* (1860-1935) kojoj Bazala namjenjuje svoj prilog pod, sada to jasnije uviđamo, znakovitim naslovom: *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo*.

Profilirajući u tom esaju značenje teorije u silnom nacionalnoduhovnom naboju pronositelja ideje hrvatskog preporoda druge generacije što se okuplja oko »*Pozora*« (kasnije »*Obzora*«), Bazala ističe upravo djelatnoenergički duh onoga vremena –

⁴⁸Isto, str. 23.

⁴⁹Isto, str. 23.

⁵⁰Vidi o historijatu »*Pozora*« (1860-1867) odnosno »*Obzora*« (1871-1873) u disertaciji Agneze Szabo *Središnje institucije Hrvatske (I)*, Zagreb 1987. na str. 87-102.

dijelom i stoga jer je njegovo vlastito filozofijsko nastojanje, što ga je, baš u tom eseju, sâm nazvao *voluntarističkim aktivizmom*, (s)rođeno s tim duhom⁵¹ – na ovaj način: *Značenje teorije za život očituje se napose u osnivanju Akademije i podizanju – zapravo uspostavljanju sveučilišta, koje se u okrtnjenom obliku sačuvalo od svojega prvoga osnutka još prije ne malo dva stoljeća. U središtu toga pokreta stoje dioskuri J.J. Strossmayer i Fr. Rački sa krugom prijatelja i saradnika, koji su se okupljali oko »Pozora« – kojega ime značajno pristaje u naziranje o važnosti razumske funkcije. Radilo se doista o tom, da se s naučna pozorja osvijetli čitav život – u etničkoj značajnosti svojoj i historijskoj realnosti.*⁵² Zauzimajući tada već središnje mjesto unutar međuratne hrvatske građanske klase, Bazala kao ideolog i filozof građanskog liberalizma kojemu traži i nalazi porijeklo i time povijesni (hrvatsko)nacionalni legitimitet baš u pokretu koji tumači, nastavlja: *Bilo je u duhu istinskoga liberalizma, kad se uz emancipaciju duhovnu vezala emancipacija politička, iz samoodređenja zrele misli izvodila samostalnost i samosvijest životna izražaja. Odnos intelektualne funkcije na praktične potrebe daje tomu stavu značaj idealno upravljena utilitarizma – koji držeći u vidu svrhu mišljenja, da služi uviđanju istine, ne zastaje na apstraktnom teorijskom idealu, već spoznavanje unosi u život kao efektivnu snagu, a ne zadržava se pri tom samo na humanističkim motivima izvedenim iz uviđaja u dušu ljudsku i posebno dušu narodnu, već hoće da krene i motive realističke, izvedene iz poznavanja materijalne prirode i uvjeta ekonomskoga života.*⁵³ Nema zaista uvjerljivijeg argumenta o rečenoj srođenosti Bazalina nagoniskoporivno, *metalogički* ustrojenog filozofijskog duha s nacionalnoideologijskim duhom vremena energične obzoraške generacije od netom citiranog mjesta iz njegova eseja kojim koliko sadržajno obogaćuje *Spomen-knjigu »Obzora«* toliko i teorijski produbljuje svoju osebujnu ideju nacionalne filozofije.

S tematskog stajališta i interesa ovoga našega rada, što su u ovom prvom dijelu usredotočeni na profiliranje Bazalina nastavljanja Markovićevom inicijativom potaknutog i započetog izgrađivanja hrvatskonacionalne povijesnofilozofijske (samo)svijesti *historijskodokumentarnim* istraživanjem filozofijskog nastojanja u hrvatskog naroda, treba odmah reći da je Bazalin rad *Filozofijska težnja (...)* u tom pogledu, dakle historijsko-faktografskom, vrlo oskudan u vezi s akademski, ili Bazalinim terminom rečeno, *školski* shvaćenom i prakticiranom filozofijom u nas od pada apsolutizma naovamo. Strogo uzevši, od interesa je u tom pogledu, zapravo, samo jedan poduži pasus, i to u posljednjem od pet dijelova u kojem je bez (pod)naslova, ali jasno (sa zvjezdicama) raščlanjen rad.⁵⁴ Zašto je to tako kada se, kako smo vidjeli, povjesničar filozofije Bazala ne odnosi mačehinski prema *historijskodokumentarnoj*, faktografskoj sastojnici povijesnofilozofijskog rada?

⁵¹ *Filozofijska težnja ...*, str. 14 (citirano prema posebnom otisku iz Spomen-knjige »Obzora« /1860-1935/, Zagreb 1936).

⁵² Isto, str. 12.

⁵³ Isto, str. 12.

⁵⁴ Isto, str. 14. Taj pasus u cjelini glasi ovako:

Prilike, koje su nastale padom apsolutizma, otvorile su, upravo nametnule naučnom radu nova područja zanimanja. Tražile su to ne samo za potrebe obrazovnoga sustava, nego i za misaono svladavanje čitavoga narodnog života, tako reći, u vlastitoj režiji. Pored humanističko-

Odgovor se mora tražiti i nalaziti u bitnom pomaku njegova interesa u produbljanju ideje nacionalne filozofije, do kojega je došlo upravo u ovom njegovom filozofskom eseju s vrlo indikativnim naslovom: *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske*. Njegov se glavni interes koncentrira sada ne više na *historijskodokumentarni* opis pojavnosti hrvatske nacionalne filozofije, nego na istraživanje onoga što hrvatsku nacionalnu filozofiju kao takvu uopće omogućuje: na traženje naime *dominantne crte misaona, znači, filozofijskoga stava hrvatskoga bića*.⁵⁵ Svi dijelovi u njihovoj pomnoj, esejistički majstorskoj razrađenosti i komponiranosti jesu u funkciji tog središnjeg nastojanja: ideju nacionalne filozofije utemeljiti u ideji filozofije *nacionalnog* (bića). Stoga je baš ovaj Bazalin rad iz 1935. godine pretpostavka za razumijevanje njegova rada *O ideji nacionalne filozofije* iz 1937. godine s kojim smo i započeli ovaj naš rad naglasivši odmah u prvoj rečenici da Bazalina ideja nacionalne filozofije sadrži dvoje: osebujnu, u određenom smislu »antiškolski«, antiakademijski intoniranu *ideju filozofije* i osebujnu *ideju narodnoga*, odnosno *nacionalnoga*.

Smisao kao i sam sadržaj obrata od ideje nacionalne filozofije prema filozofiji nacionalnoga, do kojeg je došlo u Bazalinom radu *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske* bit će vidljiviji i posebno tematiziran u nastavku ovoga rada u kojem će se pokazati Bazalino nastojanje da, nadovezujući se na inicijativu svog učitelja Franje Markovića – historijskim istraživanjem hrvatske filozofije izraditi njezinu povijesnofilozofijsku legitimaciju (»putni list«) i time probuditi njezinu (samo)svijest – ne zastane kod tog samo *historijskodokumentarnog* posla nego nastavi s *idejnosadržajnim* izgrađivanjem hrvatske (nacionalne) filozofije produbljujući u isti mah i u samom svom principu *ideju nacionalne filozofije*.⁵⁶

historijskoga interesa dolazi do izražaja prirodnonaučni interes, s kojim u duhovni život ulaze i problemi prirodnih nauka: stav prema materijalizmu kao osnovu prirodnonaučnoga gledanja (B. Šulek), prema darvinizmu i evolucionizmu (S. Brusina), mehanizmu i vitalizmu, monizmu, (naročito po E. Haeckelu). Naučnu filozofiju pored ranijih propedeutičkih radova V. Pacela, J. Posedela i pojedinačnih manjih studija, u izvještajima srednjih škola (J. Križan, I. Stare, Žanić, Jemeršić, Manojlović, Jurandić i dr.) i popularnih sastavaka zastupa Franjo Marković – u herbartovskom pravcu. Njegovo stajalište prema filozofijskom problemu određeno je ponajprije tim, da je na »pisce s onu stranu Velebita« ne idejno nego kao historijski dokument (»putni list«) nadovezivao nanovo započeti rad oko filozofije kao nauke – a onda tim, da ni Herbartovu nauku nije zapravo uzeo kao tobože adekvatni izraz hrvatskoga duha, već kao najpodesniji osnov za uvođenje naučne radnje filozofijske. U duhu monadološkoga spiritualizma Leibnizova pod utjecajem H. Lotzea razvija filozofijsku misao G. Arnold, zastupajući u svojim pogledima na književnost zahtjev, da ona bude organičko-sintetički izražaj narodnoga bića. Katoličku filozofiju pretstavljaju Antun Kržan, Josip Stadler, U. Talia, Antun Bauer, J. Alfirević, S. Zimmermann, H. Bošković. Tradicija se Duns Scota nastavlja u filozofijskom radu franjevac. Odvojeno stoji pod utjecajem talijanske filozofije Ante Petrić. Razvijanje filozofijske misli u posljednje vrijeme pokazuje utjecaj raznih struja. U opreci sa pretežnim racionalizmom, a u težnji da se filozofijska funkcija uvrsti u život, činilo se potrebnim dati joj pravac prema voluntarističkom aktivizmu (A. Bazala). Izvjesni »dinamički tip filozofiranja« zastupa V. Dvorniković. Naučno-pozitivistički pravac unosi St. Matičević. Pod utjecajem empiriokriticizma stoji Z. Vernić, kritičkom se idealizmu na svoj način približuju P. Vuk-Pavlović i (svojim radom u taj krug pripadajući) St. Pataki.

⁵⁵ Isto, str. 6.

⁵⁶ Ovim je, naravno, tek djelomično ukazano na neodrživost vrlo raširenog mnijenja o nekoj novokantovskoj nastrojenosti Bazaline filozofije. Temeljiti je će to biti opovrgnuto u drugom dijelu ovoga rada u njegovu idućem nastavku.

6. Zaključak

Ideju (hrvatske) nacionalne filozofije Bazala na prekretnici stoljeća preuzima od svog učitelja Franje Markovića koji je kao prvi (i svjetovni) profesor filozofije na u narodnoprporodnom duhu obnovljenom Hrvatskom sveučilištu (1874) programirao nanovo započeti rad oko filozofije i time se nadovezao na stare hrvatske filozofe od 15. do 18. stoljeća s onu stranu Velebita ne *idejno*, nego kao *historijski dokument* (Bazala).

U duhu također nacionalne hrvatskopreporodne ideje, javno oživljene padom apsolutizma i osnažene ponovnom uspostavom ustavnog političkog života u Hrvatskoj od 1860-tih naovamo, Bazala već habilitacijskim radom *Marulićev moralno-filozofski rad* (1904) dalje razvija ideju (hrvatske) nacionalne filozofije učvršćujući je historijskim istraživanjem filozofijskoga nastojanja u hrvatskog naroda. Primijenivši je djelotvorno i u svom glavnom djelu *Povijest filozofije* (I-III, 1906-1909-1912), Bazala ujedno produbljuje i samu ideju nacionalne filozofije istraživanjem njezine pretpostavke, tj. *ideje naroda i nacionalnog* kao takvog.

Vjeran i dosljedan svom shvaćanju metalogičkih korijena filozofije, Bazala ne vjeruje u njeno benigno taumazijsko, nego u životno agonalno porijeklo. Ona je u svom iskonu čin rođen iz udesā u koje zapada pojedinac i zajednica zapleteni u čvorove životnih sila različitih po vrsti, ali homogenih po svom porivnom, voljnom, meta-logičkom korijenu. Filozofija je pokušaj razmršivanja tih životnosilosnih čvorova te se po svom iskonskom umskom porivu za oblikovanje smješta u sam korijen života pojedinca i narodnih zajednica. Stoga je i Bazalina ideja nacionalne filozofije u svom iskonu odlučni, što će reći odlučeni čin kojim svjesno i programatski hoće zahvatiti u oblikovanje životne energije hrvatske narodne zajednice u času njezina energičkog nastojanja da postane modernom nacijom, svjesna toga da samo kao takva u zaokruženju jakih i tada agresivnih nacionalnih individualnosti može povijesno opstati.

To je htio i tome se nadao filozof Albert Bazala, nastojeći oko onoga što je i vrhovno određenje filozofa: misaono zahvatiti duh vremena poniranjem u njegov zbiljski, metalogički korijen.

O IDEJI (HRVATSKE) NACIONALNE FILOZOFIJE U ALBERTA BAZALE

Sažetak

Ideju (hrvatske) nacionalne filozofije Bazala na prekretnici stoljeća preuzima od svog učitelja Franje Markovića koji je kao prvi (i svjetovni) profesor filozofije na u narodnoprporodnom duhu obnovljenom Hrvatskom sveučilištu (1874) programirao nanovo započeti rad oko filozofije nadovezati na stare hrvatske filozofe od 15. do 18. stoljeća s onu stranu Velebita ne *idejno* nego kao *historijski dokument* (Bazala).

U duhu također nacionalne hrvatskopreporodne ideje, javno oživljene padom apsolutizma i osnažene ponovnom uspostavom ustavnog političkog života u Hrvatskoj od 1860-tih naovamo, Bazala već habilitacijskim radom *Marulićev moralno-filozofski rad* (1904) dalje razvija ideju

(hrvatske) nacionalne filozofije učvršćujući je historijskim istraživanjem filozofijskoga nastojanja u hrvatskog naroda. Primijenivši je djelotvorno i u svom glavnom djelu *Povijest filozofije* (I-III, 1906-1909-1912), Bazala ujedno produbljuje i samu ideju nacionalne filozofije istraživanjem njezine pretpostavke, tj. *ideje naroda i nacionalnog* kao takvog.

Vjeran i dosljedan svom shvaćanju metalogičkih korijena filozofije, Bazala ne vjeruje u njeno benigno taumazijsko, nego životno agonalno porijeklo. Ona je u svom iskonu čin rođen iz udesâ u koje zapada pojedinac i zajednica zapleteni u čvorove životnih sila različitih po vrsti ali homogenih po svom porivnom, voljnom, meta-logičkom korijenu. Filozofija je pokušaj razmršavanja tih životnosilnosnih čvorova te se po svom iskonskom umskom porivu za oblikovanje smješta u sam korijen života pojedinca i narodnih zajednica. Stoga je i Bazalina ideja nacionalne filozofije u svom iskonu odlučni, što će reći odlučni čin kojim svjesno i programatski hoće zahvatiti u oblikovanje životne energije hrvatske narodne zajednice u času njezina energičkog nastojanja da postane modernom nacijom, svjesna da samo kao takva u zaokruženju jakih i tada agresivnih nacionalnih individualnosti može povijesno opstati.

To je htio i tome se nadao filozof Albert Bazala, nastojeći oko onoga što je i vrhovno određenje filozofa: misaono zahvatiti duh vremena poniranjem u njegov zbiljski, metalogički korijen.

ON THE CONCEPT OF (CROATIAN) NATIONAL PHILOSOPHY IN THE WORK OF ALBERT BAZALA

Abstract

Bazala took the idea of (Croatian) national philosophy from his teacher Franjo Marković, the first secular professor of philosophy at the newly reconstituted Croatian University (1874), who advocated that the study of philosophy should continue the tradition – not in the sense of ideological orientations but in the sense of historic continuity – started by Croatian philosophers on the Adriatic coast between the fifteenth and the eighteenth century.

Reviving the idea of the Croatian National Revival, following the abolition of Absolutism and restoration of political life in Croatia in the 1860's, Bazala took up and developed the idea of (Croatian) national philosophy and supported it with historical studies of Croatian philosophers. One such study was his habilitation thesis *Marulićev moralno-filozofski rad* (Marulić's Moral Philosophy, 1904). The idea was further developed in Bazala's main work *Povijest filozofije* (A History of Philosophy, I-III, 1906-1909-1912), where he also examined the assumptions on which national philosophy rests, that is, the idea of the nation and of national identity as such.

Faithfully consistent in his view of the metalogical roots of philosophy, Bazala did not believe in its benign thaumaturgic origins but rather in its agonal origins in the throes of the life struggle. Philosophy, according to him, was born out of the fateful predicament in which individuals and communities find themselves, entangled in the action of life forces different in kind but homogeneous in terms of their stimulative, volitional, metalogical roots. Philosophy is an attempt to disentangle these entanglements of life forces, and with its primordial intellectual formative effort it belongs to the very roots of life of individuals and national communities. That is why Bazala's idea of national philosophy was a conscious and programmatic decision and an attempt to capture the moment of formation of life energies of the Croatian national community, striving energetically to become a modern nation, conscious that only as such it could survive historically in the neighbourhood of other, strong and quite aggressive at that time, national individualities.

Bazala sought to complete the philosopher's main task and reach his supreme goal: to capture the spirit of the time intellectually, by reaching for its true, metalogical roots.